

собом консолідації інститутських науково-технічних шкіл, що активно формувалися саме в цей період.

Список літератури: 1. Науково-технічна бібліотека Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Бази даних. Електронний каталог рідкісних і цінних видань НТБ НТУ «ХПІ». «Народная энциклопедия научных и прикладных знаний». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.kpi.kharkov.ua/scripts/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=REDK&P. 2. Справочные издания. Энциклопедии и энциклопедические словари. «Народная энциклопедия научных и прикладных знаний». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: nir.ru/Ресурсы/inv/cn_old/rospe4.html. 3. Харьковский политехнический институт, 1885–1985: История развития. Отв. ред. Н.Ф. Киркач. – Харьков : Изд-во при ХГУ издательского объединения «Вища школа», 1985. – 224 с.: ил. Библиография: С. 211–218. Указатель имен: С. 219–222. 4. Харківський політехнічний: події та факти / Під ред. д-ра техн. наук, проф. Ю.Т. Костенка. – Х.: Прапор, 1999. – 336 с.: іл. 5. Про кафедру. 3 історії... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: users.kpi.kharkov.ua/~koef/Files/History.htm. 6. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Харьковское общество распространения в народе грамотности. Т. 1. Физико-математические науки. 1-й полутом. Математические науки. – М.: Т-во Сытина, 1912. – [4], 370 с.: ил., портр., рис. – Алф. указ.: С. 356–366. 7. Антиквариат. «Народная энциклопедия научных и прикладных знаний». В четырнадцати томах. В 21 книге. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ozon.ru/context/detail/id/1829391/>. 8. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Харьковское общество распространения в народе грамотности. Т. 1. Физико-математические науки. 2-й полутом. Физика и химия. – М.: Т-во Сытина, 1912. – [4], 324 с.: ил., портр., рис. – Алф. указ.: С. 314–324. 9. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Харьковское общество распространения в народе грамотности. Т. 3. Технический. М.: Т-во Сытина, 1912. – ХХІІІ, 386 с.: ил., рис., табл. – Алф. указ.: С. 374–386. 10. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Харьковское общество распространения в народе грамотности. Т. 9. Философия и педагогика. – М.: Т-во Сытина, 1911. – VII, 200 с.: ил., портр., рис., табл. – Алф. указ.: С. 193–200. 11. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Харьковское общество распространения в народе грамотности. Т. 10. Народное образование в России. – М.: Т-во Сытина, 1910. – XL, 350, [2] с.: ил., портр., рис., табл. – Предм. указ.: С. 345–350.

*Тахтаулова М.Ю.
м. Харків, Україна*

МІСЬКА ТОПОНІМІКА ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМОК ІСТОРИЧНОЇ УРБАНІСТИКИ

Сьогодні дедалі частіше дослідники залучають топоніміку при комплексному підході до вивчення міського середовища як предмета історичної урбаністики. Адже, за визначенням Я. Верменич, «у фокусі уваги [історичної урбаністики М.Т.] перебуває увесь спектр проблем, що стосуються міського способу життя – від дослідження закономірностей переходу від традиційних (доіндустріальних) до урбаністичних (індустріальних і постіндустріальних) форм міського життя до вивчення різних типів міських культур, простеження еволюції соціокультурної стратифікації «міського простору», сис-

тем управління містами і міського самоврядування, специфічності міської ментальності. В ідеалі історична урбаністика прагне до аналізу міста в його цілісності – як специфічного соціокультурного феномена із власними фазами розвитку, в широкому політичному й ідеологічному контексті» [1]. Отже, розкриття такого сюжету як розвиток топоніміки для розуміння цілісної картини розвитку міста є необхідним, оскільки міські топоніми є відображенням суспільної свідомості, державної ідеології, етнічних та конфесійних особливостей того чи іншого міського середовища. Сьогодні кожне історичне місто виступає як складний, багатофункціональний соціальний організм, у якому, на жаль, не завжди органічно переплітається старе і нове, природне і рукотворне.

Сучасні дослідники залишають дискусійним питання так званого часу URBIS, тобто час створення міста. За Я. Верменич одним з критеріїв визначення міста є наявність у ньому адміністративного центру, який виконує цілком певні (військові, економічні) функції, та наявність міських укріплень – оборонні споруди, фортеця, замок [2, с. 31–32]. Отже, міський центр-фортеця і починає формувати топонімічний простір міста. На прикладі Харкова коротко розглянемо вплив соціально-політичних та культурних чинків на формування топонімічного ландшафту міста.

Відомо, що місто почало формуватись як поселення-слобода у другій половині XVII століття. Доречно зазначити, що топоніма Слобідська Україна на той час ще не існувало. Перші переселенці заселяли не «Слобідську Україну», вони лише наповнювали ці степові території соціальним сенсом, організувавши тут поселення, наділені певними привілеями – слободами [3, с. 322] – які разом із чіткішими кордонами дали і нову назву регіону – Слобожанщина. У назвах поселень домінували антропоніми та топоніми, пов'язані з природними особливостями місцевості – Харків, Зміїв, Чугуїв [4, с. 187].

Наступний етап формування топонімічного простору міста пов'язують зі становленням та функціонуванням Харкова спочатку як полкового, а потім і губернського центру. Близько 1669 року місто отримує назву «полкового міста Харківського козачого полку», а з моменту створення губернії у 1765 року, стає губернським містом [5]. Назви вулиць XVII – першої половини XVIII століття обиралися за прізвищем чи за родом діяльності їх мешканців. Так, зустрічаємо вулиці Пана Полковника Квітки, Сотницьку, Шаповала, Бібіка та подібні. Проте хаотичність і нерегулярність забудови не дають можливості сьогодні точно локалізувати ці вулиці. Поява планів регулярної забудови міста у середині XVIII століття призвела до часткового перепланування міста, вулиць та до поступового зникнення первісних назв. З того періоду до наших часів збереглися лише Кочарська, Чоботарська, Римарська (первісно – Лимарська) і Кузнечна (Ковальська). Про перейменування вулиць у другий половині XVIII – початку XIX століть майже не має даних. Так, наприклад, встановлено, що близько 1790 року вулицю Безсалу було перейменовано у Конторську (нині – Червоножовтнева) [6, с. 8–9, 12].

На початку XIX століття міський простір міста продовжував формуватися доволі повільно. Вулиці міста, судячи з їх назв, виглядали лише продовженням доріг, що тут проходили: Зміївська, Сумська, Московська, Полтавська, Белгородська тощо. Міський соціокультурний простір визначали також назви православних храмів, професійні заняття мешканців та імена найбільш відомих міщан. Перша спроба надати харківським вулицям постійні назви була здійснена губернською адміністрацією на чолі з І.І. Бахтіним. Перший випадок фіксації назв вулиць Харкова датують 1804 роком. Відповідний список нараховував 46 вулиць і був підготовлений губернським землеміром у відповідності до регулярного плану міста [7]. Ймовірно, саме з того часу свій офіційний початок беруть вулиці Сумська, Римарська, Німецька та інші вулиці старого міста.

Імпульсом до становлення Харкова як міста у значній мірі сприяла поява університету. Разом з ним з'являються професори та службовці, які будують у місті свої будинки. Так, німецькі ремісники, яких запросив В.Н. Каразін для будівництва університету, заклали початок вулиці Німецькій, а сама будівля вишу започаткувала Університетську вулицю.

Завершеного міського вигляду Харків набув у пореформений період, коли формується дійсно модерне міське середовище. У 1870 році було введено нове міське положення, у зв'язку з яким робота в галузі топоніміки почала проводитися на якісно іншому рівні. Міська Дума активно береться за топонімічний простір міста, трансформуючи його культурне середовище. У перейменуваннях 1894 року відобразилась як російська, так і регіональна складова культурного та суспільного життя міста [8, с. 344]. Так, назвам вулиць, провулків, скверів були присвоєні імена діячів культури І.С. Тургенєва, О.С. Пушкіна, М.В. Гоголя, П.І. Чайковського, полководців П.І. Багратіона, О.В. Суворова, О. Невського, адміністраторів Є.О. Щербініна, С.О. Кокошкіна, Д.М. Кропоткіна. Регіональна символіка відобразилась в іменах Г.Є. Донець-Захаржевського, І. Каркача, Г.С. Сковороди, М.І. Костомарова, В.Н. Каразіна, Г.Ф. Квітки тощо. На підтвердження тези, що Харків є прикордонним містом-перехрестям, виступають назви вулиць з географічними символами: Суми, Полтава, Миргород, Катеринослав, Слав'янськ. Всього за ініціативи тогочасного голови міської Думи Д.І. Багалія було перейменовано 74 топонімічні об'єкти [9, с. 203–204].

На рубежі століть на мапі міста з'являються вулиці-усооблення російського патріотизму – Знаменська і Державинська. Проте згодом назви поповнюються топонімами, які виникли під впливом українського національного відродження. У 1910-х роках виникли вулиці Українська, Гайдамацька, Козацька. Більш того, у 1912 році Харківська міська Дума оголосила збір коштів на пам'ятник Тарасу Шевченку, проте реалізувати цей проект завадили війна та революція. Лише на околиці міста з'явилась вулиця на честь поета. Останнім дореволюційним перейменуванням було увічнення пам'яті ученого І.І. Мечнікова [10].

Перші кроки у зміні топографічного простору міста радянська влада здійснила 25 січня 1919 року коли перейменувала вулицю Сумську на Карла Лібкнехта, а Павловський майдан отримав ім'я Розі Люксембург. Далі настала черга вулиць Катеринославської – Якова Свердлова, Петинської – Георгія Плеханова, Миколаївської площі – М. Тевелєва. Керуючись ідеологічними штампами, за радянський часів перейменувань зазнала чи не половина харківських топонімів. Не має сенсу перераховувати їх усі, зазначимо лише, що цей процес проходив поетапно. Так, 1922 року відбулося 18 перейменувань. Серед нових назв: Артем, Революція, Червоноармієць, Карл Маркс, Фрідріх Енгельс, Фейєрбах тощо. Зазначимо, що безпосередньо до історії міста мають відношення хіба що Артем та Революція. З культурного простору міста було викреслено ім'я університету: у 1920 році вулиця Університетська стала вулицею Вільної Академії. У 1925 році Кінний майдан стає площею Повстання, Павловський провулок – Юного Ленінця. Харківська топоніміка відреагувала на річницю створення Робітничо-селянської армії вулицями імені Григорія Котовського, Михайла Фрунзе. З кінця 20-х років особливої популярності у топоніміці набуває приставка «червоний», як то Червонопрапорна, Червоногвардійська. Проте доходило і до Червоного Орача або Червоного Льотчика.

У 1936 році було видано постанову про порядок привласнення імен визначних державних та партійних діячів, що вилилось у спробу навести лад у міській топоніміці, оскільки там панував повний хаос. Не було чіткої концепції найменувань і перейменувань, не розмежовувалось у компетенції яких органів має бути міська топоніміка (займа-

лась цим як міськрада, так і губвиконком (пізніше – облвиконком), часом – навіть Всеукраїнський центральний виконавчий комітет Рад [11]). У результаті засідання міськради 20 вересня 1936 року, було закріплено 482 перейменування, що складало біля 35% усіх існуючих на той час харківських топонімів.

У повоєнці роки у культурній політиці радянського керівництва посилюються великодержавницькі настрої, які проявилися у зміні інтернаціоналістичних назв, які тепер набули космополітичного забарвлення. Так повернуто попередні назви Сумській, Римарській, Університетській, провулку Подільському.

Початок десталінізації звільнив харківське міське середовище від сталінської символіки. Сталінський проспект став Московським, площа Л. Кагановича – Привокзальною, а вулиця Л. Берії – Кооперативною.

Тема Великої Вітчизняної війни набула практично сакрального характеру. Місцями поклоніння стають меморіали, пам'ятники, музеї. Ця тенденція втілювалась і у міській топоніміці. З'являють численні вулиці, проспекти, станції метро, що носять ім'я полководців, партизан, підпільників.

Перейменування 70–80-х років XX століття вже не мали яскравого ідеологічного забарвлення і не були масовими. Поодинокі зміни топонімічної мапи Харкова увічнили пам'ять учених, діяльність яких була пов'язана з містом, як то вулиці Академіка Білецького (колишня Моїсеївська), Академіка Ляпунова (Трансваальська), Академіка Філіпова (Кабельна). Були замінені тимчасові назви новобудованого Салтівського житлового масиву: Довга вулиця стала Героїв Праці, Паркова – Барабашова, Бульварна – Командарма Уборевича, Східний проїзд – вулицею Світлою, а Швидкісна магістраль – вулицею Тимурінців.

Символічний простір Харкова наприкінці 1980-х років змінювався під впливом демократичних перетворень. Ці тенденції проявилися в перших перейменуваннях урбанонімів, які відкрила головна харківська площа Ф.Е. Дзержинського – Свободи. Така сама доля спіткала і вулицю Дзержинського, якій повернули дореволюційну назву – Мироносицька. Суттєвий вплив на топографічний простір Харкова мала і регіональна складова. Так, нпбережна Ю. Жданова стала Харківською, вулиця 8 партз'їзду була перейменована на честь харківського письменника Б. Чичибабіна [12].

Завершуючи короткий огляд становлення та розвитку міської топоніміки Харкова як складової частини історичної урбаністики, зазначимо, що динаміка змін у державній ідеології, суспільній свідомості, якнайшвидше знаходила своє відображення у міській топонімічній мапі, формуючи ідею міста, вказуючи на його історичне минуле, культурну самоідентифікацію в теперішньому та бачення майбутнього.

Список літератури: 1. Верменич Я. Історія міст і сіл як дослідницький об'єкт [Електронний ресурс] // Український видавничий портал. – Режим доступу: <http://who-is-who.com.ua/istoriya-mist-i-sil.html>. 2. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної урбаністики // Укр. іст. журнал. – 2004. – № 3. 3. Багалій Д.І. Вибрані праці. В 6 т. Т. 5. Ч. 1. Історія колонізації Слобідської України. – Харків, 2007. 4. Антропонімія Слобожанщини XVII ст.: загальний огляд // Вісник Львівського ун-ту. Серія філолог. – 2004. – Вип. 34. – Ч. II. 5. История Харькова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://streets-kharkiv.info/istoriya-kharkova>. 6. Багалей Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655 по 1905 год). В 2 т. Т. 1. XVII–XVIII века. – Х., 1993. 7. Хорошковатый А. Топонимика – наука не для рядового гражданина. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://streets-kharkiv.info/toponimika-nauka-nedlya-ryadovogo-gorozhanina>. 8. Хорошковатый О.В. Локальна (місцева) топоніміка: спо-

сіб творення, зміни, їх характер // VIII Всеукр. наук. конф. «Історичне краєзнавство і культура» – Ч. II. – К. – Х., 1997. 9. Кравченко В. Харьков / Харків: столица Пограничья. – Вильнюс, 2010. – С. 203–204. 10. Хорошковатый А. Топонимика – наука не для рядового гражданина. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://streets-kharkiv.info/toponimika-nauka-ne-dlya-ryadovogo-gorozhanina>. 11. Там же. 12. Деякі факти з історії харківських вулиць. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://streets-kharkiv.info/deyak-fakti-z--kharkivskikh-vulits>.

*Телуха С.С.
м. Харків, Україна*

ДО ПИТАННЯ ДІАЛОГУ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ З ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЮ

Сьогодні церква та церковні інститути відіграють в суспільстві не лише духовно-моральну а й політичну роль. Розмаїття існування релігійних інститутів, конфесій, шкіл, віруючих вимагає взаємодії всередині суспільства та необхідності діалогу між різними церквами.

Спроби міжцерковного діалогу заходять в далеку історію та не втрачають своєї актуальності і в наш час. В контексті висвітлення даної проблематики заслуговують уваги праці таких дослідників Бахтуриної А., Булатової А., Петрушенко В., Філарета, тощо в яких піднімаються питання співіснування різних церков на початку ХХ ст. на території України та можливість продовження діалогу на сучасному етапі [1, 2, 6, 8, 11, 12].

Маловивченою сторінкою історії є розпочатий на початку минулого століття діалог двох митрополитів Російської Православної Церкви – митрополита Антонія (Храповицького) та Української Греко-католицької Церкви – митрополита Андрія (Шептицького). Обидва митрополити Антоній (Храповицький) та Андрій (Шептицький) визначні постаті в історії церкви та України. Доля їх складна, неоднозначна, суперечлива. Їх об'єднує любов до Церкви, Христа, людей. Діяльність їх носить не лише релігійний, а й суспільно-політичний характер, вони жваво реагували на всі процеси, що відбувалися в державі та до останнього відстоювали свої ідеї та погляди, невпинно втілюючи їх в життя.

Події революції 1905 р., зміни в суспільно-політичному житті Російської імперії та одержані від папи широкі повноваження, відкрили для митрополита Шептицького нові можливості для діалогу греко-католицизму з православ'ям [6]. Свідченням цього є розпочата переписка з митрополитом Антонієм стосовно питань церковної єдності [11, с. 78].

Листи Владики Антонія написані в доброзичливому та шанованому стилі до адресата. Так, митрополит Антоній писав: «Ваше Высокопреосвященство, достоуважаемый и достолюбезнейший Архипастырь. Спешу взаимно удостоверить Ваше Высокопреосвященство что еще в Казани и особенно в Уфе я слышал о Вашей исключительно усердной чи чисто народной деятельности, а в Почаевской Лавре я имел удовольствие читать Ваши отеческие послания к пастве и удивлялся сердечному характеру Ваших отношений к русскому народу...» [11, с. 78]. Попри обмін любязностями, переписка була схожа дійсно на діалог, що включав в себе різні теми та погляди на питання не лише церковні, а й суспільно-політичні.

Ще в 1903 році з питання обрядовості митрополит Андрій писав Епископу Волинському Антонію: «Мы червонороссы, искренно и сердечно любим наш обряд греческий, наше славянское богослужение, и если с душевной горечью видим закраившиеся с течением времени некоторые новшества, то все же уповаем, что с помощью десницы